

O DONATORIMA CRKVE SV. NIKOLE U VELOM VAROŠU U SPLITU I O CRKVAMA TOGA SVECA U SPLITSKIM IZVORIMA XI I XII STOLJEĆA

Vesna Jakić-Cestarić

U monografskoj obradi crkve Sv. Nikole u splitskom Velom varošu Cvito Fisković je na temelju novih istraživanja donio i nov sud o vremenu njezine gradnje.¹ To je istraživanje bilo omogućeno kad je Konzervatorski zavod za Dalmaciju, kojemu je na čelu bio naš slavljenik, pristupio popravku te crkve. Tom je prigodom zgrada snimljena, »a izvršena su i istraživanja koja su iznijela i nekoliko novih podataka o tome značajnom spomeniku, o kojem se do tada u znanstvenoj literaturi pisalo i pogrešno i nepotpuno, jer se nije bio bolje istražio.«²

Jedni su znanstvenici, iznosi Fisković, dotada tu crkvu poistovećivali sa crkvom Sv. Nikole »koja se spominje u bilješki pod listinom utemeljenja splitskog samostana Sv. Eufemije 1069, a dala ju je sagraditi Splićanka Nemira, kći Mesagaline«,³ iako se iz objavljenog natpisa vidjelo da je tu crkvu dao sagraditi neki ugledni građanin Iohannes.⁴

Neki od tih znanstvenika poistovetili su crkvu Sv. Nikole u Velom varošu sa Sv. Nikolom de Collegaci,⁵ koja se spominje u Splitu u jednom dokumentu za koji se uzimalo da je iz 1119. godine.⁶

Nasuprot takvu dotadašnjemu mišljenju da je crkva Sv. Nikole u Velom varošu izgrađena u XI stoljeću, C. Fisković analizom prije poznatih i novopronađenih kamenih dijelova dolazi do zaključka da je ta crkva građena u XII stoljeću.

On piše: »O gradnji te crkve postoje dva stalna podatka: natpis na nadvratniku glavnih vratiju i na ikonostasu. Stil slova i ukrasa na tim i ostalim dijelovima crkve, glavice stupova, profilacija ikonostasa, lavlje konzole i lozica na nadvratniku pokazuju, da je crkva sazidana u XII. stoljeću. Iako njen oblik s kubetom podsjeća na ranije doba, ipak pomanjkane pleterne skulpture, koja obilato prekriva spomenike XI. st., jasno odatje, da se ne može datirati u to stoljeće, što je uostalom i nastalo samo zbog toga, što se ta crkva poistovetila s crkvom spomenutom 1069.«⁷

Fisković na drugom mjestu piše: »To je djelo domaćih majstora, koji su vješto povezivali dva stila, preromanički i romanički, i može se stoga datirati u prvu polovicu XII stoljeća.«⁸

To mišljenje C. Fiskovića u znanosti je prihvaćeno.⁹ Međutim, poslije toga ostaje otvoreno pitanje koje traži i znanstveni pokušaj da bude riješeno, pitanje koju je to crkvu Sv. Nikole dala sagraditi Nemira Mesagalina i koja je to bila crkva »sancti Nicolai de Collegaci«.

Slijedeći mišljenje C. Fiskovića da je crkva Sv. Nikole u Velom varošu građena u prvoj polovini XII stoljeća, istraživač antroponima i obitelji u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima¹⁰ bio je ponukan da pokuša riješiti tko je bio graditelj, odnosno donator te crkve. Pri tome se ispitivanju ukazala i mogućnost da se ujedno raspravlja i o onim crkvama koje se u izvornoj splitskoj građi za XI i početak XII stoljeća javljaju s titulom sv. Nikolom.

Ta će antroponomastičareva razmatranja ovdje biti iznesena.

O donatorima crkve Sv. Nikole

Poznati natpis na nadvratniku crkve Sv. Nikole glasi:

+STATVIT HOC TEMPLVM XPI DE MUNERE CELSVM
ILLVSTRIS CLARVS DNO DONANTE IOHANNES
CONIVGE CUM TICHIA PRIMAM POST ALTERA DUCTA
SCRIPTA SIT LAVS RARA . . . IE SERENA HIS REQEM
POSCAT PLEBIS/I . . . OSC

Sadašnje čitanje izveo je C. Fisković, pročitavši ime donatorove žene kao *Ticha*, što je hrvatsko žensko osobno ime *Tiha*, nasuprot dotadašnjemu čitanju TUMTICHA, što se bilo krivo pročitalo prema onome CUM TICHA.¹¹

Iz natpisa — umješno složena u heksametru, a postavljena poslije smrti donatora, što proizlazi iz njegova sadržaja — saznaje se da je donator gradnje bio »illustris et clarus« *Iohannes*. Još se zna da mu se druga žena zvala *Tiha*. Oni se ne navode zajedno u kakvu drugom dokumentu niti se žensko osobno ime *Tiha* javlja u Splitu još koji put do sredine XII stoljeća.¹² Prema tome, za sada, i u vezi s navedenim natpisom, imamo samo dvije označnice po kojima bismo možda mogli nazreti tko je bio donator: 1) da se zvao *Iohannes*, 2) da je bio »illustris et clarus«. Treću nam označnicu daje C. Fisković: da je *Iohannes* crkvu gradio u prvoj polovini XII stoljeća.

Među oskudnim splitskim dokumentima iz toga razdoblja potražimo *Iohannesa* koji bi eventualno mogao biti naručilac gradnje crkve Sv. Nikole. Treba, naime, znati da se ugledni građani iz dalmatinskih gradova toga vremena javljaju u ispravama kao priori (načelnici samostalnih gradskih zajednica do kraja XI st.), suci, ugledni svjedoci, a da njihov broj nije bio velik i da se i iz maloga broja isprava dade uočiti koji su to bili, odnosno da bi se »illustris et clarus dominus *Iohannes*« u njima po pravilu morao ispoljiti bilo kao on sam ili u denominaciji kojega svoga djeteta. To, naravno, ukoliko raspolažemo makar s nekoliko pouzdanih isprava za određeno razdoblje. Recimo odmah da su splitske isprave za prvu polovinu XII st. vrlo oskudne, a k tome da treba raspraviti pitanje njihove datacije, pa da

je i praćenje pojedinih osoba preko antroponima i donošenje zaključaka na temelju toga vrlo otežano.

Samo u jednoj od isprava javlja se ime Iohannes, i to u obliku *Zanizo*,¹³ koje nose dva Splićanina što se navode kao svjedoci kad Marija, opatica samostana Sv. Benedikta, kupuje dio neke kule do svoga samostana. Jedan je od njih naveden kao sudac, *Zanizo iudicator*. Drugi je sin Petrcov, a brat mu se zove Stano: *Zanizo de Petrizo, et Stano fratre eius*.¹⁴ O ovome posljednjemu možemo reći da mu se brat Stano javlja kao svjedok na kraju XI st. pri kupnjama zemalja za samostan Sv. Petra u Poljicima, *Stano filio Petrici*,¹⁵ pa da je po svoj prilici i on, *Zanizo*, djelovao u to vrijeme, samo ga zbog znatne ograničenosti dokumenata tamo ne nalazimo. Što se tiče prvoga, treba reći da se sudac toga imena — ante notitiam (...) *Iohannis iudicatoris* — javlja pri kraju isprave o osnutku samostana benediktinki, koja kazuje o slijedu događanja u dužem vremenskom razdoblju, i u ispravi o nekoj njihovoj kupnji 1086. godine u kojoj je, vjerojatno zbog vrlo slabe čitljivosti toga dokumenta, bio pročitán kao »Lorran... iudice«.¹⁶

Sam dokument koji je datiran u 1119. godinu nema ispravnu dataciju jer se indikcija ne slaže s godinom.¹⁷ S obzirom da se osim navedenih osoba i još neke iz toga dokumenta javljaju u posljednja dva desetljeća XI stoljeća, kao *Drase Neslane* i *Petrana aduocatus* u pravilno datiranu dokumentu iz 1086. godine,¹⁸ u onom istom u kojem je naveden i sudac Iohannes (ovdje se zet advokata Petronje po njemu imenuje: gener Petri auocati), pa *Niciforo Decini*, koji se kao *Nyciforo, nepote Cini* javlja iza 1090. godine,¹⁹ ima osnova mišljenju da je taj dokument u originalu bio drugačije datiran. Prvotno je tamo, po svoj prilici, stajala godina MXCIX, jer se s njom slaže navedena VII indikcija, a prvi ju je prepisivač s originala nepažnjom preuzeo kao MCXIX. Drugi je prepisivač, to jest onaj koji je prepisivao s prijepisa, takvu izmijenjenu godinu slovima ispisao.²⁰ Kako, prema iznesenom, zaključujemo da se radi o dokumentu iz 1099. godine, a ne iz 1119, može se činiti da se dva Iohannesa koja se u njemu javljaju — posebno Iohannes iudicator, koji se pouzdano javlja od 1086. godine — prerano javljaju s obzirom na Iohannesa koji je prema sadašnjemu mišljenju u XII stoljeću gradio crkvu Sv. Nikole. Ipak ostavljamo otvorenom takvu mogućnost, iako preko nje u ovome konkretnom slučaju u vezi s navedenim Iohannesima, ne bismo mogli precizirati donatora jer nemamo nikakvih daljih indicija za to.

Iz prve polovine XII stoljeća došla je do nas vijest o još jednom Iohannesu. Bio je to *Iohannes Mesagaline*. O njemu saznajemo iz Kronike arhidakona Tome. Toma piše: »A bio je u ono vrijeme klerik Gaudije, po rodu Splićanin, plován crkve sv. Stošije (...). A bio je sin Kotinin, unuk Karokulin, moćan čovjek, jer je bio okružen gomilom rođaka i svojte. On je, dakle, postao nadbiskup splitske crkve. A plovaniju crkve Svete Stošije povjerio je svome nećaku primanciru Madiju, bratu Ivana Mezagaline, jer je po patronatskom pravu njemu pripadala.« Toma dalje iznosi da je Gaudius postavljen za nadbiskupa 1136. godine.²¹

Odatle razabiremo da je taj Iohannes Mesagaline bio poznat i u vrijeme kad Toma piše svoju kroniku, sredinom XIII stoljeća, i da je pripadao onoj moćnoj rodbini i svojti nadbiskupa Gaudija. Ali, iako se zadržalo sje-

ćanje na njega, vjerojatno kao ugledna građanina kojemu zbog oskudnosti dokumenata ne znamo za funkcije, te iako se javlja oko 1136. godine, po čemu bi mogao biti donator crkve Sv. Nikole, mislimo da ta mogućnost ne dolazi u obzir iz ovih razloga:

1. Taj je Iohannes tada bio još mlad, jer mu ujak 1136. godine sjeda na nadbiskupsku stolicu. Kako Gaudija na toj funkciji nalazimo u dokumentima do 1158. godine,²² a Toma piše da je zatim bio smijenjen i dugo poslije toga bolovao,²³ to je u vrijeme kad je bio izabran nadbiskupom mogao imati najviše 50 godina. Po nekom realnom računu njegovi su nećaci²⁴ Madius i Iohannes tada mogli imati oko 30 godina. Kako se sada uzima da je crkva građena u prvoj polovini XII stoljeća, taj bi je Iohannes Mesagaline, kad bi on bio njezin donator, već u tima svojim mladim godinama gradiio, i to s drugom svojom ženom i s nezakonitim porodom, to jest s već odraslom svojom nezakonitom djecom, ili djetetom, pri čemu bi ga (sve prema drugom natpisu iz te crkve, o kojemu ćemo niže iznijeti) zatekla i smrt. Takva se mogućnost ne može prihvatiti.

2. Uzme li se da je taj Iohannes oko 1135. godine imao oko 40 godina,²⁵ po čemu bi samo desetak godina bio mlađi od svoga ujaka Gaudija, onda bi već mogao doći u obzir kao donator navedene crkve. Međutim, i opet, zbog jedne okolnosti, ne mislimo da je on to bio. Naime, mislimo da toga Iohannesa Mesagalina treba izjednačiti s onim o kojemu se nalazi spomen godine 1178, kada je već mrtav, jer ne on nego njegova supruga i sin zamjenjuju neke zemlje sa sustipanskim samostanom: opat Isak vrši tu zamjenu »con donna Betta moglie di Giovanni di Mesagallina et Raddo suo figliolo«. ²⁶ Taj se Rado, sin Imana Mesagaline, navodi te iste 1178. godine kao svjedok kad namjesnik cara Emanuela (veliki dio Hrvatske s Dalmacijom je bio tada pod Bizantom)²⁷ dosuđuje neko imanje nekim Splićanima, odnosno uvodi ih u posjed,²⁸ pa je tada već bio odrasla i zrela osoba. Prema tome, generacijski sasvim odgovara da mu onaj Iohannes Mesagalina kojeg navodi Toma bude otac. Drugoga Iohannesa Mesagaline u izvorima XII stoljeća nema. Kako se tome Iohannesu Mesagalini, ocu Radinu, supruga zvala *Betta* i bila je još živa 1178. godine, otpada mogućnost da taj Iohannes bude donator Sv. Nikole, jer se donatorova posljednja žena zvala *Tiha*.

Vrlo oskudni splitski dokumenti za prvu polovinu XII stoljeća ne pružaju drugih podataka za identifikaciju Iohannesa koji bi mogao biti donator crkve Sv. Nikole u Velom varošu. Međutim ga ipak još možemo potražiti, pa možda i pronaći, i to preko podataka sadržanih u drugome natpisu iz te crkve, onome koji se pri njezinu popravku našao na dijelovima ikonostasa — na gredi s lijeve strane i na luku zabata (a greda s desne strane nije se pronašla) — i koji je C. Fisković objavio u svome radu o toj crkvi. Onaj njegov dio koji je bio ispisan na luku zabata znatnim je dijelom otučen. U sredini nedostaje oko 25 slova, a sa svake strane po 4—5. Natpis se sada može ovoliko pročitati:²⁹

+ HANC DOMŪ VT IN SVPERIORI LIMINE HABETVR IOHS CŪ
SECVNDA VXORE CQVE STVPRI..... E SED MORTE PVEN.....
CŪ SVI SORORIB STA...

Prema prijedlogu Lovre Katića zadnji bi se dio natpisa mogao ovako dopuniti: *cumque stupri sobole coepit sed morte preventus non perfecit*... N. N. (vjerojatno Ivanov sin) *cum suis sororibus Stana et . . .* (druga Ivanova kći) *perfecit opus*.³⁰

Uz ovu dopunu treba reći da između *sobole* (što će biti dobro dopunjeno) i *sed morte* na natpisu ne nedostaje nijedno slovo, a L. Katić po smislu svoje dopune natpisa tu umeće *coepit*.

S druge, pak, strane iznosimo da klasični filolog Miroslav Kravar ono STA na kraju sačuvanoga dijela natpisa smatra početnim slogom glagola, što bi u ovom slučaju, s obzirom na subjekt *Iohannes* i na objekt *hanc domum*, bilo *statuit*. Prema takvu čitanju time se taj natpis i završavao,³¹ to jest na kraju luka, i nije tekao dalje po desnoj gredi ikonostasa.³² To onda znači, sve po riječima M. Kravara, a prema jednoj od mogućnosti u klasičnoj epigrafiji, da je natpisom zeugmatski (povezivanjem)³³ iskazano da je Iohannes i živ i mrtav crkvu sagradio, *statuit*. Za života ju je gradio sa svojom drugom ženom i s nezakonitim porodom, a smrću pretečen... (tu u natpisu nedostaje oko 25 slova) — sa svojim sestrama. Natpis se onda prema ovom tumačenju uspostavlja ovako:

Hanc domum, ut in superiori limine habetur, Iohannes cum secunda uxore cumque stupri [sobol]e, sed morte p[rae]ven[tus] cum sui[s] sororibu[s] sta[tuit].

Kako bi se pri ovakvu uspostavljanju smisla i teksta natpisa on mogao nadopuniti na mjestu gdje je otučeno oko 25 slova? Ako se što i rekne o tome, bit će samo pretpostavka.

Ono što je bitno za dalji tok izlaganja jest to da se iz sačuvanoga dijela teksta sigurno saznaje:

1. da je crkvu gradio Iohannes sa svojom drugom ženom i s nezakonitim porodom, i
2. da su poslije njegove smrti gradnju dovršile nečije sestre.

Prema prijedlogu dopune L. Katića one su po svoj prilici bile Iohannesove kćeri, a u završetku gradnje sudjelovao je, odnosno bio je i prvi nosilac gradnje ili je makar bio prvi naveden, i njihov brat, to jest Iohannesov sin. Prema čitanju i obrazlaganju M. Kravara, crkvu su, koliko se sada iz natpisa zna, poslije Iohannesove smrti dalje gradile njegove sestre. S njima je vjerojatno još netko sudjelovao u tome poslu, a bio bi naveden na onom otučenom mjestu. Kako su Iohannesove sestre preuzele gradnju, mogao je to učiniti i njihov, odnosno Iohannesov brat, ukoliko su ga imali. A može se, naravno, pretpostaviti da je gradnju u prvom redu preuzeo netko od Iohannesova poroda. Moramo se, međutim, podsjetiti da je njegov porod koji se navodi na natpisu bio nezakonit i tko zna kako se tretirao u pitanju nasljedstva, pa prema tome i gradnje crkve, poslije njegove smrti.³⁴ A zakonitog poroda Iohannes po svoj prilici nije ni imao kad je crkvu gradio s nezakonitim, ili zakoniti još nije bio dorastao.

Ostanimo, dakle, u pitanju onih koji su crkvu završavali poslije Iohannesove smrti na onome što nam natpis kazuje: da su *gradnju crkve nastavile i završile neke sestre*. Pođimo za tim sigurnim podatkom.

Taj nas podatak navodi na misao da ako ono STA s natpisa i nije početak imena *Stana* (koje se ime inače javlja u splitskim dokumentima već od XI stoljeća)³⁵ nego početak predikata *statuit*, ipak možemo saznati ime jedne od sestara. Ona bi, ponovimo, prema prijedlogu L. Katića za dopunu natpisa bila vjerojatno Iohannesova kći, a prema kratkoj dopuni M. Kravara — bila je Iohannesova sestra. Ako se ona identificira, može se odrediti i tko je bio Iohannes sam.

U prvom dodatku poslije listine o osnutku i privilegijama samostana benediktinki u Splitu (koja je na početku datirana godinom 1069) piše: »Ego Nemira Mesagalina emi in isto loco, ubi edificavi eccliesiam sancti Nicolai pro triginta romanatos, et offero eam ad onorem sancti Benedicti et unam peçam . . . (Ovo je mjesto danas nečitljivo; I. Kukuljević tamo čita »terre«) in loco, ubi dicitur Petra inpinta, et unum amictum aureum. Ego autem Teodorus scribsi.«³⁶

Iz te se bilješke saznaje da je Nemira Mesagalina kupila neku nekretninu (iza *emi* u zapisu nedostaje što je kupila) za 30 romanata »in isto loco« gdje je sagradila crkvu Sv. Nikole³⁷ i prinijela je — tu nekretninu, zemlju ili kuću — na čast sv. Benedikta. Njemu na čast prinijela je (tako se podrazumijeva) i komad zemlje koji se nalazio »in loco« gdje se kaže, odnosno koji se zove »Petra inpinta«.³⁸ Uz to je još dala zlatni plašt, to jest izvezen zlatnom niti.³⁹ Sve će to biti prinijela zato što je po svojoj prilici bila stupila u samostan Sv. Benedikta.⁴⁰

Nama je važno da se u toj bilješci navodi da je *Nemira Mesagalina gradila (edificavi) crkvu Sv. Nikole*. Tu su Nemirinu crkvu, kako je poznato i naprijed u ovom radu izneseno, neki znanstvenici identificirali kao crkvu Sv. Nikole u Velom varošu, ali bilo je to u vrijeme kad se znalo samo za natpis na nadvratniku te crkve, a u njemu piše da ju je gradio *Iohannes sa suprugom Tihom*, pa je C. Fisković to s pravom primijetio.⁴¹

Sada se, međutim, iz natpisa na ikonostasu Sv. Nikole u Velom varošu zna da tu crkvu nije gradio samo Iohannes sa suprugom Tihom nego i njegov porod, a poslije Iohannesove smrti i nečije sestre. Prema podacima drugoga povijesnog izvora, navedene bilješke, jedna je od tih sestara bila Nemira, Nemira Mesagalina. Kad je tako, onda je brat (prema M. Kravaru) ili otac (prema L. Katiću) tima sestrama bio *Iohannes Mesagaline*, to jest on je bio prvi i glavni donator crkve Sv. Nikole u splitskom Velom varošu.

Zapreka takvu tumačenju — s obzirom na to što se ta crkva starijih oblika a s plastikom romaničkih stilskih osobina sada pripisuje prvoj polovini XII stoljeća⁴² — ne mora biti to što se Nemirina bilješka našla na pergameni odmah iza isprave o osnutku i privilegijama splitskih benediktinki, a datirana je u 1069. godinu. Naime, ta je bilješka naknadno unesena na navedeno mjesto. O tome kako je upisana I. Ostojić donosi ovakav podatak: »Poslije ove isprave (one iz 1069. god., op. moja) slijedi na istoj pergameni, također beneventanom pisano, još pet ili šest dokumenata koji utvrđuju kupovine i poklone u korist samostana Sv. Benedikta. Napokon je između prepisane isprave i prvoga od dodanih dokumenata utisnuta sitnijim slovima darovnica *Nemire* (...)« (podvukla V. J. — C.).⁴³

Kako dokument pred koji je Nemirina darovnica »utisnuta« pokazuje znakove kasnijeg prepisivanja, u kojima je, po našem mišljenju, došlo do promjene godine (od MXCIX na predložku u MCXIX u prijepisu, a odatle u godinu slovima ispisanu, što kazuje o prijepisu s prijepisa i preko toga o dosta kasnu upisu te isprave na pergameni ispod one o osnutku samostana benediktinki, svakako mnogo kasnije i od 1119. i od 1099. godine) to je onda bilješka o Nemirinu darovanju nad nju upisana još i poslije toga.

Tada se Nemirina darovnica, jer se nije točno znalo kad je bila učinjena (da se to znalo, bila bi godina u nju unesena), iako je po svoj prilici u samostanu postojao neki zapis o tome, a u svakom slučaju živa tradicija,⁴⁴ mogla smjestiti tamo gdje se benediktinkama po nečemu učinilo najprikladnije. Kako su znale da je Nemira gradila crkvu sv. Nikole, a znale su i da je bila iz roda Mesagalina (oboje piše u onoj bilješci), one su zapis o njezinu darovanju smjestile poslije prve isprave o svome samostanu, možda zato jer se tamo navodi *Iohannes Mesagalina*.

Sad se pitamo jesu li benediktinke, u vrijeme kad su upisale onaj zapis, tek nasumce, zbog spomena Iohannesa Mesagaline, kojega drugdje u svojim ispravama nisu nalazile, smjestile taj zapis o Nemiri iza isprave o osnutku i privilegijama svoga samostana, ili su to one sasvim određeno učinile jer su znale da je *baš onaj Iohannes Mesagaline* koji se tamo navodi bio Nemirin brat ili otac i ujedno donator crkve Sv. Nikole u ~~Velemu~~ varošu, odnosno da Nemirino darovanje pada neposredno poslije 1069. godine.

Kako se sad uzima da je — zbog preplitanja preromaničkih i romaničkih osobina — crkva građena u prvoj polovini XII stoljeća, može izgledati da je postavljeno pitanje u koliziji s tim određenjem. Pa i jest, ako se uzme kao definitivno da su se događaji koji se opisuju u navedenoj ispravi o privilegijama benediktinki dogodili prije 1069. godine, a time i sve osobe koje se tamo navode bile u punom jeku svog društvenog djelovanja već prije te godine. Do takva je, naime, zaključka došao I. Ostojić kad je na temelju navedene isprave u posebnu radu raspravljao o postanku samostana Sv. Benedikta u Splitu.⁴⁵ U zaključku svoga rada on piše da je do osnutka došlo 1060. ili 1061. godine »živim nastojanjem i uz stvarnu pomoć splitskog nadbiskupa Lovre« i da je Lovre »dokumentom koji na čelu nosi godinu 1069, a pri kraju mjesec dvanaesti htio utvrditi glavne tekovine tog samostana kroz to vrijeme«. ⁴⁶ Međutim, uzevši u obzir Ostojićevo izlaganje i utemeljeno mišljenje da su se radnje što se navode u toj ispravi događale u slijedu više godina (Ostojić uzima 8—9), pa da se npr. o prvoj opatici govori kao o onoj koja više nije na tome položaju nego ga je obnašala u neko prethodno vrijeme,⁴⁷ a znajući za nova dostignuća historiografije prema kojima se sad može pouzdano uzeti da je nadbiskup Lovre, Laurentius, ustoličen pri kraju 1064. godine,⁴⁸ pa je osnutak samostana benediktinki, uz živo zalaganje toga nadbiskupa, mogao uslijediti tek nakon toga vremena (i to ne neposredno i uskoro iza toga, zbog raznih potrebnih priprema, a i sama snalaženja novog nadbiskupa u novoj sredini; dotle je Lovre bio osorski biskup), i razmotrivši kada se još u datiranim ispravama ili njihovu drugačije određenu vremenu javljaju osobe koje su kao sudionici i svjedoci gradskih odluka navedene pri kraju isprave o prvim nekretninama i privilegijama benediktinki, razmatrač antroponima dolazi do zaključka

da su se završni čini koji se u njoj opisuju — podjela imuniteta njihovu samostanu — dogodili u vrijeme kojemu je donja granica »poslije 1080.« a gornja »oko 1085. godine«. ⁴⁹

Po tome se i Iohannes Mesagaline prvi put javlja u to vrijeme. On se navodi s bratom — »ante notitiam horum testium (...) Iohannis Mesagaline et fratris ipsius« ⁵⁰ — i vjerojatno još nije bio star, jer mu se otac u gradskom životu javlja 10—15 godina prije toga, kad u vrijeme osnutka navedenog samostana s priorom Valicom i još četiri ugledna građanina prisustvuje dodjeli dva dijela kule crkve Sv. Petra benediktinkama. ⁵¹ A Iohannesove godine možemo i nešto pobliže odrediti. Uzme li se, naime, da mu je onaj *Iohannes Mesagaline* što ga navodi arhidakon Toma bio unuk, ⁵² a on je prema našem izvođenju 1136. imao 30—40 godina, ⁵³ onda se taj Iohannes rodio oko 1100. godine, njegov otac tridesetak godina prije toga, oko 1070, a djed mu Iohannes oko 1040. godine. Znači da je Iohannes, sin Mesagaline, koji se navodi pri kraju prve isprave splitskih benediktinki, godine 1080. imao 40—45 godina života.

Osim u navedenoj ispravi njega još susrećemo kao svjedoka pri kupnjama nekih zemalja za samostan Sv. Petra u Poljicima, u unescima u kartular toga samostana koji se datiraju »poslije 1080. do kraja stoljeća«. ⁵⁴ Neki od onih koji se javljaju u tome kartularu »poslije 1080,« javljaju se i u prvom desetljeću XII stoljeća. Tako *Dabro diaconus*, *Fuscus Pece* i *Duymus Tule* oko 1106. odnosno 1111. godine. ⁵⁵ Prema tome je i *Iohannes Mesagaline* početkom XII st. mogao još djelovati u javnom životu Splita. Tada je on sa svojom drugom ženom, u svojim podmaklim godinama, mogao još graditi crkvu Sv. Nikole u Velom varošu, pri čemu bi ga zatekla i smrt. A tu je crkvu Iohannes mogao graditi i prije toga vremena, negdje od početka devedesetih godina XI stoljeća, poslije svoje pedesete godine. Tada je njegov nezakoniti porod, koji je u gradnji sudjelovao, mogao već biti odrastao.

Budući da je Nemirina darovnica (u nekom kasnijem prijepisu ili zapisu) smještena između isprave za koju mi uzimamo da završava događajima od 1080—1085. godine i one koja je po našem mišljenju bila prvotno datirana 1099. godinom, pa bi po tome bila učinjena prije ove zadnje navedene godine, sada i to uzimamo u obzir, pa nekako sigurnije računamo da je Iohannes crkvu gradio devedesetih godina XI stoljeća, a da su je njegovi nastavljači do kraja toga stoljeća i završili.

Ovdje recimo da je prema vremenu kad se javlja i prema količini i kakvoći svoga darovanja (osim nekretnina, a jednu od njih plaća znatnom količinom novca, dariva i još i »unum amictum aureum«) Nemira Mesagalina bila po svoj prilici sestra, a ne kći Iohannesa, prvoga donatora crkve Sv. Nikole. Od početka smo se u pitanju dopune natpisa na ikonostasu iz te crkve više priklanjali obrazloženju M. Kravara, kojim se s malo dopune, uz prihvaćanje poetske i epigrafske mogućnosti izraza, postiže razumljivost i gotovo cjelovitost sadržaja, nego li dopuni L. Katića, gdje se iziskuje mnogo više nagađanja. Sada se i sasvim opredjelujemo za tekst natpisa kako ga je uspostavio M. Kravar, to jest da je Iohannes crkvu sagradio — i sa sestrama.

Kao što mislimo da je Nemira Mesagalina bila sestra, a ne kći Iohannesova, tako isto mislimo da je *Dra Mesagaline filius* koji se navodi kao svjedok 1111. godine, u vezi s darovanjem crkve Sv. Leona trogirskoj stolnoj crkvi,⁵⁶ bio njegov brat a ne sin ili bratić. Do takva zaključka dolazimo zato što su u tome dokumentu svi svjedoci svjetovnjaci označeni samo još očevim imenom (*Dra Mesagaline filius, Fuscus Pece filius, Dymus Tule filius*), pa u onoj lakuni iza *Dra-* ne treba i ne može se tražiti ime Iohannes, čime bi se iskazalo da je *Dra-* njegov sin, nego samo izgubljeni završetak toga imena, koje je moglo glasiti *Dragovit* (u navedenom latinskom tekstu bilo bi zapisano *Dragavitus*). Takvo se, naime, muško osobno ime javlja u drugoj polovini XI stoljeća, u onom istom dokumentu benediktinki u kojem se navodi i Mesagalina i sin mu Iohannes. Ovaj naš Drago ili Dragovit bio je mlađi od svoga brata jer se u tome istome dokumentu navodi iza njega, i to samo spomenom a ne i imenom: *ante notitiam horum testium (. . .) Iohannis Mesagaline et fratris ipsius.*⁵⁷ Drago je tada, oko 1080. mogao imati oko 35 godina (uzimamo da je Iohannes tada imao 40—45), pa je 1111. imao oko 65 godina. Kao što je sestra Nemira dovršavala Iohannesovu građevinu, tako je to mogao učiniti i njegov brat, što ne mora biti, jer je crkvu s tetkama (jedna je bila benediktinka) mogao završavati i Iohannesov sin. Njega je on, ukoliko je to bio onaj nezakoniti porod, a za zakoniti iz izvora ne znamo, vjerojatno za života legalizirao i učinio baštinikom, pa je onda mogao i crkvu dovršavati. Djeca Iohannesova sina bila su onaj *primicerius Madius* i brat mu *Iohannes Mesagaline*, koje Toma navodi uz događaj iz 1136. godine. Ovaj posljednji nasljeđuje i djedovo ime, o čemu smo već govorili u ovom radu.

U okvirima sagledavanja donatora i udjela pojedinih od njih u izgradnji crkve, zanimljivo je osvrnuti se na to kad je mogao biti postavljen natpis na vratima i lavlje konzole uza nj,⁵⁸ ukoliko je to istovremeno učinjeno. Natpis kazuje, kako je poznato, da je crkvu sagradio Iohannes sa suprugom Tihom. Kako je taj natpis pohvala tome djelu — *SCRIPTA SIT LAVS RARA . . .* — uzimamo da ga nije takvim načinom dao složiti Iohannes sam ili Tiha poslije njegove smrti, nego da je to učinio netko drugi. Može se uzeti da je natpis nastao početkom XII stoljeća.

Posebno je pitanje ikonostasa, to jest vremena njegova postavljanja u crkvu i sadržaja natpisa na njemu. On nije organski vezan sa stilskom i građevinskom cjelinom same crkve, nego se doima kao da je u nju postavljen naknadno i neovisno o njezinoj prvotnoj koncepciji i izvedbi. Svojom vitkom konstrukcijom u suprotnosti je s masivnim stupovima u sredini crkve na koje se i naslanja. A svojim natpisom dijelom je u suprotnosti s prvim natpisom: tamo su kao donatori navedeni Iohannes i supruga mu Tiha, a ovdje pored njih kao sudionici još i njegova nezakonita djeca ili dijete, a poslije Iohannesove smrti još i njegove sestre, a možda i još netko (a bio bi naveden u onome dijelu natpisa koji sada nedostaje). Ovaj je drugi natpis složen i postavljen poslije prvoga, jer se sastavljač poziva na njegov sadržaj — *VT IN SVPERIORI LIMINE HABETVR* — i još dodaje novi. Tko je postavio ikonostas i natpis na njemu, ne može se znati. Samo recimo toliko da nam se teško prikloniti misli da su isti oni koji su crkvu završili u njezinoj preromaničkoj postavi naknadno dodali još jedan

element. Možda su to učinili Iohannesovi nasljednici u drugoj generaciji. Bili bi to onda *primicerius Madius i brat mu Iohannes*. Madius je čini se, dosta prije 1136. godine bio već kanonik,⁵⁹ a mogao je obnašati i službu u toj crkvi. Ako su Madius i brat mu bili sinovi Iohannesova nezakonita sina, oni su mogli poželjeti da se u natpisu u crkvi istakne kako im otac nije samo poslije očeve smrti postao njegov baštinik nego da je s njim i aktivno surađivao, i to ne u bilo kakvu poslu nego i u onome zadužbinskog karaktera. Možda su zbog toga natpisa i odredili postaviti ikonostas u crkvi, a to su mogli i slobodno izvesti jer su pravom nasljedstva bili njezini patroni⁶⁰ pa su po svojoj volji mogli u njoj intervenirati.

Ako je naša pretpostavka točna, ikonostas s natpisom bit će nastao u mlađim godinama kanonika Madiusa i brata mu Iohannesa, negdje prije 1136. godine.

Tako nas je traganje za donatorima crkve sv. Nikole u splitskom Velom varošu i razmatranje nama dostupnih i sagledivih podataka u vezi s njom odvelo i dalje od prvotne zamisli i dovelo:

1. do njezina poistovećivanja sa crkvom Sv. Nikole koju je gradila Nemira Mesagalina,
2. do izvjesna pobližeg datiranja početka pa i završetka njezine gradnje i
3. do mogućnosti da se razdvoji vrijeme kad je nastala, ili bolje reći kad je zasnovana crkva sama, u svojem preromaničkom obliku, od vremena kad je nastajala njezina romanička plastika.⁶¹

Reći ćemo još riječ-dviije o donatorovu osobnom imenu. U latinskom natpisu stoji *Iohannes*, pa smo to ime tako prenosili do sada u ovom radu. Saznali smo da mu se otac nazivao nadimkom *Mesagalina*. Prema P. Skoku, to je oblik splitskog romanskog govora, nastao od *media galina*.⁶² Supruga mu se zvala hrvatskim imenom *Tiha*, hipokoristikom od *Tihoslava*. Brat mu se zvao *Drago/Dragovit*, kao što se zvao nešto stariji njegov sugrađanin koji je ime naslijedio od svoga djeda *Dragovita*.⁶³ Jedna mu je sestra nosila ime *Nemira*, kako se dva stoljeća prije toga nazivala majka cetinskog župana koji je gradio crkvu Sv. Spasa na vrelu Cetine.⁶⁴ Unuk mu, po njegovu imenu nosi kršćansko ime Iohannes, a drugi ima staro dalmatinsko romansko ime *Madius*. Navedimo i to da mu se praunuk, Iohannesov sin, nazivao opet hrvatskim osobnim imenom *Rado*.⁶⁵ Kako je Rado svoje ime naslijedio od djeda, to preko toga saznajemo kako se zvao sin Iohannesa, donatora gradnje, odnosno otac onoga Iohannesa Mesagaline i brata mu Madiusa: zvao se *Rado*.

Ta se splitska obitelj romanskog nadimka, sudeći po osobnim imenima u njoj koja se nasljeđuju od predaka, višestruko ukrstila s hrvatskim gradskim obiteljima, a mogla je biti i porijeklom hrvatska. U takvoj obiteljskoj i društvenoj sredini, gdje se u isti mah javlja i romanski nadimak i hrvatska osobna imena, čime je i dvojezičnost izražena, govorni oblik donatorova imena mogao je biti »hibridan«, kako bi ga nazvao P. Skok,⁶⁶ to jest s osnovom prema splitskom romanskom izgovoru kršćanskog imena Iohannes, a s hrvatskom hipokorističkom tvorbom pomoću sufiksa — ЪСЪ (u latinskim, dalmatinskim ispravama pisano *-izo*), koji se u XIV stoljeću, prema fonetskim promjenama u našem jeziku, razvio u *-ac*. Takve su tvor-

be zabilježene u Splitu u XI stoljeću, pa je ista osoba zapisana kao *Iohannes iudicator* i kao *Zanizo iudicator*.⁶⁷ A *Iohannes Mesagaline*, o kojemu ovdje raspravljamo, s obzirom na sva od reda hrvatska osobna imena njegovih najbližih, mogao se u svakodnevnu životu nazivati i hrvatskim oblikom svoga kršćanskog imena *Ivan*. I taj se oblik od imena *Iohannes* susreće u splitskim ispravama od XII stoljeća.⁶⁸

O crkvi »sancti Nicolai de Collegaci«

Ostaje nam da razmotrimo koja je to bila crkva »sancti Nicolai de Collegaci«. Ta se crkva poistovećivala sa crkvom Sv. Nikole u Nemirinoj bilješci. I C. Fisković je s njom poistovećuje.⁶⁹

Po našem sadašnjem iznošenju, prema kojemu se Nemirina crkva poistovećuje sa crkvom Sv. Nikole u Velom varošu, a početak njezine gradnje, s obzirom na prvoga donatora, može padati u kraj XI stoljeća, spomen crkve »sancti Nicolai de Collegaci« mogao bi se prihvatiti kao spomen crkve Sv. Nikole u Velom varošu sve kada bi i bilo točno da su dokumenti u kojima se navodi bili pisani 1119. godine, odnosno oko te godine.

Međutim, radi potpunijeg obavještenja treba reći da nema osnova za takvo datiranje dokumenata u kojima se navodi crkva »sancti Nicolai de Collegaci«.

Oba su dokumenta prepisi na onoj istoj pergameni na kojoj se nalazi i zapis o Nemiri i osnivačka isprava benediktinki. Prvi je samo bilješka, bez ikakve datacije kojom se kazuje da je »Prodana mater Gaudii Falsamine« darovala neki ograđen prostor, »paratinam«,⁷⁰ crkvi Sv. Benedikta. Ta je paratinja na istoku graničila s paratinjom Sv. Ciprijana, a na zapadu s paratinjom Sv. Nikole de Collegaci. U drugom se dokumentu, također nedatiranu, a T. Smičiklas ga datira »oko god. 1119.«⁷¹ koji je nastao za vrijeme opatice Grube, navodi da su na toj paratinji što ju je Prodana⁷² sobom u samostan donijela (secum in monasterio aduxit) samostanke izgradile kuću. Tu se navodi nekoliko osoba, pa i još jedan darovatelj, ali ih ne možemo vremenski smjestiti, jer im drugdje nema spomena. Jedino se ime, odnosno nadimak *Falsamina*, kakav nosi Gaudijev otac a Prodanin muž, još jednom susreće, ali negdje u drugoj polovini stoljeća. Opet u nedatiranoj ispravi iz arhiva splitskih benediktinki. Smičiklas je datira »do god. 1200.«⁷³ Tamo se kao svjedok navodi Duimus de *Salsamina*, što je krivo pročitano s predložka i tako zapisano umjesto *Falsamina*, a može biti i obrnuto. Taj Duimus može biti brat Gaudijev, a sin Prodanin. Druge osobe koje se tamo navode, osim jedne, preko očeva imena ne možemo identificirati. Ta osoba koja se po svoj prilici može identificirati jest *Dragus de Constantino*. On je prvi naveden kao svjedok za zemlje Sv. Marije u Solinu o kojima je riječ u tome dokumentu, a u Solinu se 1198. godine navodi mlin nekog Konstantina.⁷⁴ Kako je ime Konstantin sasvim izuzetno i nefrekventno u splitskim dokumentima XII stoljeća, to je vjerojatno isti taj Konstantin, po kojemu se naziva mlin u Solinu, bio otac onome Splićaninu koji se javlja 1171, 1184. i 1188. godine,⁷⁵ a 1171. godine, kada Splićani sklapaju mir s Klišanima, upisan je s bratom: *Furminus Constantini suo*

cum fratre. Taj će mu brat biti onaj *Dragus de Constantino* koji se javlja kao svjedok u našoj razmatranoj ispravi zajedno s Dujmom Falsamine (Salsamine), po svoj prilici bratom Gaudija Falsamine.

Izneseno pokazuje da bi se ona nedatirana isprava opatice *Grube* o tome kako su redovnice sagradile kuću na paratinji koju im je darovala Prodana, majka Gaudija Falsamine, mogla smjestiti u to vrijeme, ali prije 1171. godine jer je od te godine sve do 1214. opatica bila *Kača* (Chazza, Chaza).⁷⁶ Ako je Gruba prije 1171. godine već gradila na darovanoj zemlji, to je darovanje sigurno učinjeno koju godinu prije toga, pa se može uzeti da je Prodana svoju paratinju, koja se nalazila pokraj paratinje crkve Sv. Nikole de Collegaci, darovala samostanu Sv. Benedikta negdje oko 1160. godine.

Prema tome, sada se i crkva Sv. Nikole de Collegaci, s obzirom na vrijeme njezina spomena, može poistovetiti sa crkvom Sv. Nikole u Velom varošu, u svome osnovnom obliku.

BILJEŠKE

¹ C. Fisković, Istraživanja u srednjovjekovnoj crkvi sv. Nikole u Splitu, Historijski zbornik, god. II, br. 1—4, Zagreb 1949, str. 211—221.

² Isto, str. 212.

³ Isto mjesto: I. Kukuljević, Codex Diplomaticus I, Zagreb 1874, str. 135; M. Kostrenčić — J. Stupišić — M. Šamšalović, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. I, Zagreb 1967 (ubuduće kratica CD I), str. 112.

⁴ Bili su to: L. Jelić, F. Bulić, S. Rutar (Guida di Spalato e Salona, str. 206—212, 213), U. Monneret de Villard 1910, A. Dudan 1921, M. Vasić 1922, sve prema C. Fisković, n. d., str. 212.

⁵ Bili su to T. Smičiklas, Codex Diplomaticus II, Zagreb 1904, str. 428, Monneret de Villard, Dudan i Vasić, prema C. Fisković, isto mj.

⁶ T. Smičiklas, CD II, str. 32, 428.

⁷ Str. 212.

⁸ Str. 218.

⁹ G. Novak, Povijest Splita I, Split 1957, str. 522.

¹⁰ V. Jakić-Cestarić, Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 19, 1972, str. 99—166; Ista, Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII st., Radovi Centra za znanstveni rad JAZU u Zadru, sv. 21, 291—336; Ista, Zadarska ženska osobna imena u XIII st. kao rezultanta prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika, Radovi Centra JAZU u Zadru, sv. 24, Zadar 1977, str. 143—225; Ista, Nastajanje hrvatskog (čakavskog) Splita i Trogira u svjetlu antroponima iz XI stoljeća, Hrvatski dijalektološki zbornik, u tisku; Ista, O imenu oca splitskog nadbiskupa Ivana u natpisu na sarkofagu, Onomastica jugoslavica, 7, Zagreb 1978, 133—138.

¹¹ C. Fisković, n. d., str. 212, 215.

¹² U Zadru nalazimo u XI st. žensko ime *Tihna*, pisano Tichina, CD I, str. 154, 191, u Splitu je u drugoj polovini XII st. rođena *Tiha*, Ticha koja 1208. živi u Zadru, CD III, str. 80.

¹³ To je »hibridni« antroponim, kako takve naziva P. Skok (O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike, Razprave IV, Ljubljana 1928, str. 24), s osnovom pisanom *Zan-* od Iohannes, prema

dalmatinskom romanskom govoru, i hrvatskim hipokorističkim nastavkom -BCB, pisano -izo, što se poslije razvio u -ac (V. Novak — P. Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952, str. 271, 272; V. Jakić-Cestarić, Etnički odnosi, n. d., str. 128, 130).

¹⁴ CD II, str. 31.

¹⁵ CD I, str. 195.

¹⁶ CD I, str. 110—112, 186.

¹⁷ Navedena je VII indikcija umjesto XII. T. Smičiklas, CD II, 30, ovako to objašnjava: »Bit će, da je mjesto X pred II u konceptu prepisivač uzeo V. Zato mi stavljamo godinu, koja je slovima potpuno ispisana.«

¹⁸ CD II, str. 186.

¹⁹ CD I, str. 195.

²⁰ Stoga danas na početku dokumenta stoji: Anno ab incarnatione nostrę redemptionis milesimo centesimo nono decimo, indicione vero septima, tempore Cirnecha prioris. Grafijske osobitosti toga dokumenta ukazuju na dosta kasno porijeklo prijepisa kakav je do nas došao: *indicione, incarnatione, benediccione* (pa *redemcionis* za *redemptionis* i *auocati* za *advocati*) nasuprot pisanju *incarnationis, indicione, visitationis* u originalnom splitskom dokumentu iz 1150. godine, CD II, 63.

²¹ Prijevod Vladimira Rismonda u izdanju: Toma arhidakon, Kronika. Izd. Čakavski sabor, Split 1977, str. 59, 60. Rismondo piše *Mezagalina*. Međutim je u splitskom romanskom govoru u XI—XIII st. intervokalno latinsko -s- ostalo nepromijenjeno (Ž. Muljačić, Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća. Rad JAZU, 327, Zagreb 1962, str. 279, 296), pa se *Mesagalina* može samo tako čitati.

²² CD II, str. 86, 87. Godine 1160. splitski nadbiskup je Absalon, CD II, str. 90, a 1161. nadbiskup je Petar, CD II, str. 92.

²³ Toma donosi da je nadbiskup Gaudius, uništen bolešću paralize, »dugo godina ležao u samostanu Svetoga Benedikta« (Kronika, n. d., str. 60).

²⁴ U srednjovjekovnom latinitetu *nepos* dolazi u značenju: unuk, nećak (sestrin sin) i sinovac (bratov sin). U ovom slučaju *nepos* ne može biti u značenju »unuk«, a ne može biti ni u značenju »sinovac«, jer je Gaudius bio iz obitelji koja se patronimično nazivala *Cotini* (O porijeklu toga antroponima govorimo na drugome mjestu, a susrećemo ga od 1075. godine, CD I, 138, 174). Madius i Iohannes, prema tome. bili su mu sestrići.

²⁵ Kako je Iohannesov brat Madius 1136. godine bio *primicerius* koji u to doba nije bio kaptolski dostojanstvenik, nego »je to vjerojatno bio onaj obični kanonik, koji je prije svih svojih kolega postao članom kaptola« (I. Ostojić, Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 68), možda su braća tada imala i do 40 godina, ali nisu mogla imati mnogo više.

²⁶ Prijevod s latinskog na talijanski u rukopisu »Documenti di San Stefano di Spalato« iz XVII stoljeća, CD II, str. 154.

²⁷ Split je ponovo bio u bizantskoj vlasti od 1164. do 1180. (G. Novak, Povijest Splita, I, str. 82—92).

²⁸ CD II, str. 157.

²⁹ Poslije vraćanja crkve u njezin prvotni oblik, zahvatom Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, dijelovi ikonostasa s natpisom smješteni su na unutrašnjoj strani lijevoga zida crkve, blizu vrata. Na njegovu originalnom mjestu u crkvi nalazi se njegova kopija, bez natpisa.

³⁰ C. Fisković, n. d., str. 216.

³¹ U klasičnom latinitetu glagol je dolazio na kraju rečenice, a glede klasičnosti toga natpisa podsjećamo na to da je onaj na nadvratniku u istoj crkvi i u približno isto vrijeme bio složen u uspjelim heksametrima.

³² Takvih primjera — da natpis teče lijevom gredom i lukom na zabatu ikonostasa, gdje se i završava — među našim srednjovjekovnim kamenim spomenicima ima. Jedan se ikonostas s tako upisanim natpisom sada nalazi u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

³³ Zeugma (ligatio, conceptio, coniunctio, adnexio, nexum) grčka je riječ, preuzeta u latinski, a označuje konstrukciju u kojoj je jedna riječ član dviju ili nekoliko paralelnih izreka; (...); niz usporednih rečenica organiziranih oko jedno-

ga, svima njima zajedničkoga glavnog člana, koji se realizira samo u jednoj od njih, a u ostalima se podrazumijeva. — *Rikard Simeon*, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Zagreb 1969, str. 778.

³⁴ Sjetimo se da otac pokojnog Dobroslava, muža Večenjegina u Zadru, krajem XI stoljeća, nije mogao, u vezi sa svojim nezakonitim porodom, raspolagati svojom bastinom onako kako je on htio (CD I, 200—202).

³⁵ *Stana* je među prvim Splićankama koje su se javile za samostan benediktinki, a sestra joj Katena, »nobilissima feminarum«, bila je prva opatica, CD I, 110, 11. U XII st. *Stana* je supruga nekog Madija, CD II, 233.

³⁶ CD I, 112. S. Ljubić u Starinama JAZU, knj. 23, Zagreb 1890, na str. 222. donosi prijepis te biljeske, što je zajedno s ispravom o osnutku samostana Sv. Benedikta bila prepisana g. 1753. u rukopisnu knjigu pod naslovom »Catastico dei beni stabili del monastero di S. Benedetto alias S. Rainerio, di Spalato«, koja se čuva u Historijskom arhivu u Zadru (pod signaturom Katastri, br. 60).

³⁷ Prema obavijesti prof. dra Branka Glavičića, prevodioca Marulićeve *Davidijade* i poznavaoca naseg srednjovjekovnog latineta, u tome je latinetu dolazilo ponekad do upotrebe prošlog vremena na mjestu pretprošlog. Sto se tiče zapisa o Nemirinu darovanju, B. Glavičić ističe da je složen izvan duha latinskog jezika.

³⁸ Prema navedenom katastiku, benediktinke su na području koje se naziva *Pisani kamen* — što je prijevod od *Petra impinta* ili je ovaj posljednji bio latiniziran prema hrvatskom nazivu — imale samo jedan omanji komad zemlje godine 1753. Crtež mu se, i označena veličina i međasi, nalazi na 58. listu, retro. Bit će to polovica onoga komada zemlje koji im je darovala Nemira, a drugu polovicu su držale redovnice Sv. Marije, koje su se bile odvojile od Sv. Benedikta (I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, knj. II, str. 365, 366). Toponim *Pisano kàme* navodi Skok u današnjem Splitu (*P. Skok*, Postanak Splita, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, knj. 1, Dubrovnik 1952, str. 52). Naziv *Pisani kamen* ima rimski »terminacijski« kamen na Velebitu, to jest granični kamen između liburnskih Ortoplina i japodskih Parentina (*Boris Ilakovac*, »Pisani kamen«, *Živa antika*, god. XXVIII, sv. 1—2, Skopje 1978, str. 373—376).

³⁹ Usp. *Pietro Sella*, Glossario latino italiano, Città del Vaticano 1934, anastatičko izdanje 1965, str. 17, sub *amictus*: »amictos cum aurifrigiis de opere cyprensi«, Inv. di S. Pietro, Roma, a. 1303 p. 12; ili: »amictus cum fregio auri«, Inv. di Gio. Magnavia, XV, p. 84 Curia romana a. 1365.

⁴⁰ Iz dokumenata XII st. saznaje se da redovnice donose samostanu zemlje, CD II, str. 32, 33, 169, a to saznajemo i iz osnivačke listine samostana Sv. Benedikta, CD I, str. 111.

⁴¹ *C. Fisković*, n. d., str. 212.

⁴² V. bilješku 7. i 8. ovoga rada.

⁴³ I. Ostojić, Postanak samostana sv. Benedikta u Splitu, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, VIII—IX, Dubrovnik 1962, str. 54.

⁴⁴ U samostanskoj zajednici, gdje se tradicija upravo gajila, svakako se znalo tko je samostanu darovao onu zemlju što se zvala *Petra impinta* — *Pisani kamen*.

⁴⁵ I. Ostojić, Postanak samostana sv. Benedikta u Splitu, n. d.

⁴⁶ Isto, str. 63.

⁴⁷ Isto, str. 55—63. Tekst o Kateni glasi: Inventae quoque sunt et personae, quae ibidem Deo devote adessent seruiturae. Inprimis domna Chatena, nobilissima feminarum, quam postea abbatissam uidimus (...).

⁴⁸ *M. Barada*, Prilog kronologiji hrvatske povijesti (1062—1075), Rad JAZU, 311, Zagreb 1957, str. 190, 198; CD I, str. 99, 100; *N. Klaić* — *I. Petricioli*, Zadar u srednjem vijeku, Zadar 1976, str. 103.

⁴⁹ *V. Jakić-Cestarić*, Antroponimijsko razmatranje o nekim najstarijim split-skim ispravama. Rad je pripremljen za tisak.

⁵⁰ CD I, str. 112.

⁵¹ CD I, str. 111.

⁵² Vidi radove navedene u bilj. 10.

⁵³ Vidi izlaganje sprijeda u ovom radu.

⁵⁴ CD I, str. 208.

⁵⁵ CD II, str. 16, 23.

⁵⁶ CD II, str. 23.

⁵⁷ CD I, str. 112.

⁵⁸ Pri dovođenju crkve u njezin prvobitni oblik, rušenjem naknadno (u vrijeme baroka) produženog prednjeg dijela i sakristije (arhitekti J. i T. Marasović) lavlje konzole našle su svoje mjesto uz nadvratnik.

⁵⁹ Vidi bilj. 25.

⁶⁰ Po patronatskom pravu kanonik Madius Mesagaline upravo je bio dobio beneficij Sv. Stošije, koji mu je predao ujak Gaudius kad je postao nadbiskup (I. Ostojić, Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 69).

⁶¹ Na temelju preromaničkih i početnih romaničkih stilskih karakteristika C. Fisković je gradnju crkve Sv. Nikole okvirno postavio u prvu polovinu XII stoljeća, ostavljajući mogućnost eventualnog užeg datiranja. On, naime, svoju osnovnu misao o toj crkvi počinje ovim riječima: »Na temelju novih istraživanja može se *zasad* (podvukla V. J. — C.) zaključiti o ovom spomeniku slijedeće (...)«, n. d., str. 218. Ako se našim izlaganjem u tome pošlo imalo naprijed, namjena mu je ispunjena.

⁶² Skok piše: *Mesagalina*, »pô kokoši« zove se neki Splićanin imenom Johannes. Prišvarač je od važnosti zbog toga, što je prvi dio složenice *Mesa* dalmatinsko-romanska zamjena za *medius*, V. Novak — P. Skok. n. d., str. 250. O toj pojavi Skok razlaže na str. 242.

⁶³ CD I, 111.

⁶⁴ S. *Gunjača*, Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952, starohrvatska prosvjeta, III serija, sv. 4, Zagreb 1955, str. 288; Isti, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, sv. III, Zagreb 1975, str. 54.

⁶⁵ CD II, 154, 157.

⁶⁶ P. Skok, O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji, n. d., str. 24.

⁶⁷ Vidi sprijeda u ovom radu, uz bilj. 13.

⁶⁸ CD II, str. 142.

⁶⁹ C. Fisković, n. d., str. 221 i 212.

⁷⁰ Tako se u XIII st. u Trogiru, a još i danas u susjednom Segetu, naziva prostor ograđen zidom (C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 2, Zagreb 1952, str. 154). *Paratinea* > *paratinja* je dalmatinski leksički ostatak, nastao prema lat. poimeničenu pridjevu »parietinus« (P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, Zagreb 1972, str. 608, sub *pared*). U jednom dokumentu iz 1273, CD VI, 30, piše: »(..) iuxta paratineas seu territorium monasterii sancti Benedicti(..)«.

⁷¹ CD II, str. 32. Datiranje prvoga dokumenta godinom 1119, a drugoga s »oko 1119« Smičiklas je učinio na temelju loga što se ti dokumenti i još tri druga nedatirana nalaze na istoj pergameni na kojoj i ona isprava opatice Marije koja je datirana 1119. godinom. Takvo datiranje nije opravdano, to više što po našem mišljenju ni isprava opatice Marije nije iz 1119. nego iz 1099. godine.

⁷² Krivo piše *Prarana*, u čemu se iskazuje krivo čitanje prepisivačevo, ali preko toga oblika saznajemo da je on u svome predlošku imao zapisano *Pradana*, kao što se to ime pisalo u XI i XII stoljeću (usp. *cernata*, filius *Pradani* Pece, poslije 1090, CDI, str. 195). Sastavljač, pak, Prodanine bilješke, koja je nastala u kasnije vrijeme na temelju isprave opatice Grube, upotrijebio je mlađi oblik, odnosno zapisao ga je onako kako se izgovarao i zapisivao u njegovo vrijeme: *Prodana*, mater Gaudii Falsamine.

⁷³ CD II, str. 368.

⁷⁴ CD II, str. 292.

⁷⁵ CD II, str. 130, 191, 222.

⁷⁶ CD II, str. 131, 169, 221, 257, 276, 348, 389, CD III, 5, 13, 126.

ON THE DONATORS OF THE ST. NICHOLAS CHURCH AT VELI VAROŠ,
SPLIT, AND ON CHURCHES DEDICATED TO THAT SAINT ACCORDING TO
THE SOURCES OF THE 11th AND 12th CENTURIES

by Vesna Jakić-Cestarić

The author of this paper starts with the analysis of anthroponyms, i. e. by following persons mentioned in some 11th and 12th centuries Split documents, dated towards the end of the 11th and others toward the end of the 12th centuries and arrives to the conclusion that the taking place of some events should be dated towards the end of the 11th and others toward the end of the 12th century respectively. By so doing, one would look differently at the known data concerning the Church of St. Nicholas, the construction of which was commissioned by the Split lady Nemira Mesagalina, mentioned in a note following a document dated 1069, as well as on the Church of St. Nicholas de Collegaci, mentioned in an entry dated 1119. By following this consideration, the authoress maintains that the above-mentioned Split churches dedicated to St. Nicholas might be identified with the St. Nicholas Church in the suburb of Split called Veli Varoš.

It has been concluded that the church in question was commissioned by Johannes, Mesagalina's son, most probably in the last decade of the 11th century. After his death, the construction was continued by his sister, the Benedictine nun Nemira Mesagalina, perhaps in cooperation with »Dra (go, or Dragovit) Mesagalina filius« whose name appears as a witness in 1111, and who was her brother. It could also have been *Rado, a son of the donator*.

The Romanesque additions in the church have pre-Romanesque characteristics, and, according to inscriptions, have appeared after the construction of the church, somewhere during the early decades of the 12th century.